

den 1918-20 og de tyske grænserevisionskrav i mellemkrigstiden; Anders Monrad Møller om toldkontrol og grænsebevogtning ved den nye grænse; Henrik Skov Kristensen om grænsen og dens skæbne under besættelsen 1940-45; Johan Peter Noack om det nationale opbrud i Sydslesvig og grænsestriden efter 1945; Aage Emil Hansen om told og grænsekontrol i efterkrigstiden med dens smuglere og andet godfolk; Ole Perch Nielsen om den fælles dansk-tyske grænseinspektion af de 280 grænsemærker og Mogens Høst-Madsen om den dansk-tyske grænsevandløbskommission. Lorenz Rerup afrunder første del med et kapitel om statsgrænse og sindelagsgrænse, sameksistens og mangfoldighed i en EU-tid. Anden del, »økonomiske og kulturelle virkninger af grænsen,« rummer bidrag af Henrik Fode, der beskriver sammensmeltningen af erhvervsorganisationerne 1919-20, da de offentligt skabte tyske erhvervsorganisationer i Sønderjylland gik op i de selvgroede rigsdanske; Carsten Porskrog Rasmussen skriver om grænsebyerne Kruså og Padborg; Susanne Bygvrå om grænsehandelen og den særegne kultur, der har været knyttet hertil fra de første indkøbsrejser i 1950'erne til i dag; Karen Margrethe Pedersen om hilsenen »mojn,« der af mange betragtes som særligt sønderjysk, og Hans H. Worsøe om den komplicerede fordeling af de sønderjyske arkivalier mellem Danmark og Tyskland og om Landsarkivet for de Sønderjydske Landsdeles vanskelige fødsel – der fik rigsarkivar Laursen til at udbryde: »Det skal sgu' ikke indvies, såfremt jeg kan gøre noget til det. Jeg har haft vrøvl nok med det!«

Billedredaktør Ingolf Haase har gjort et stort arbejde med de mange velvalgte sort/hvide illustrationer og fyldige og informative billedtekster. Alt i alt fremtræder udgivelsen som helstøbt og veltilrettelagt. Bidragyderne skriver enga-

geret, vidende, underholdende og til dels direkte morsomt om emner, de tydeligvis er godt hjemme i. Her er ikke tale om en brokkasse med tilfældige skrivebordsskuffeartikler, der er støvet af og fundet frem til lejligheden, hvilket man desværre ofte ser i jubilæumssammenhænge. Men én ting undrer mig ved mange udgivelser i vore dage, og det gælder også denne: Hvorfor er indbindingen ofte holdt i så fænomenalt grimme og grelle kulører? Denne bog er knaldende rød, og den farve passer til de udmærkede – men desværre bruntonede – omslagsillustrationer som en knyt-næve til et blå øje.

René Rasmussen

Allan Bengtsson og Lars N. Henningsen: *Vandrelærere – rejsende i dansk kultur*. Arkivserien, nr. 5. (Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 1996). 204 s., 168 kr.

Vandrelærere kender vi fra befolkningfattige egne som Vestjylland og Færøerne. Efter 1814-skolelovgivning kunne der oprettes omgangsskoler, hvor geografiske og demografiske hensyn talte for det. I sønderjysk historie har vandrelærer-begrebet tillige en politisk-kulturel dimension. De første vandrelærere startede i Nordslesvig i 1880'erne som værn mod de preussiske myndigheders gradvise fortyskning af landsdelen bl.a. gennem skoleforordninger, der fortrængte dansk som undervisningssprog. Vandrelærerne drog derfor omkring, opholdt sig et par dage eller en uge et sted og underviste i dansk efter skoletid. De preussiske autoriteter forsøgte med chikanerier at hindre disse lærere i deres virksomhed. Denne ophørte dog først efter et direkte forbud i 1896.

Vandrelærernes vigtigste arbejdsområde blev blandt det danske mindretal i Sydslesvig efter 1920. Indtil 1926 var det ikke tilladt at oprette danske skoler

uden for Flensborg, og vandelærere tog derfor først fat med danskundervisningen i private hjem og mindre forsamlingshuse langs den nye landegrænse. Siden bredte de sig længere sydpå. Med støtte fra bl.a. den danske stat virkede fra 1920 til 1945 i alt 35 vandelærere i Sydslesvig for dansk kulturs udbredelse og fastholdelse. De underviste både børn og voksne i dansk. Desuden samlede de danske kredse til folkedans, dilettantkomedie, husflid, sang og kafebord, og sørgede for cirkulation af dansk litteratur.

Efter krigen fik vandelærerne en mindre renæssance, de blev danskhedens altnuligmand, der f.eks. støttede det danske politiske arbejde forud for valgene. I 1967 var der dog kun 10 lærere tilbage, i 1996 en enkelt. Denne bog fremstår derfor som en slags nekrolog over dette danske politisk-kulturelle arbejde.

Der er gjort gode og solide studier i et stort kildemateriale i bl.a. person- og

foreningsarkiver. Jeg vil tro, at især sønderjyder vil finde bogen meget vedkommende. Den er vistnok også tænkt for dem, i hvert fald er der mange indforståetheder, især stedangivelser. Historikere og andre vil lede forgæves efter forfatterens betragtninger over vandelærernes indsats ud over den snævre historie. Idéen med hele vandelærerkorpset var et vagtværn mod »fortyskning«, men man savner hårdt et kritisk blik på vandelærernes indsats som det modsatte, »fordanskning«. Det fremgår af bogens forord, at der efter 1920 også var tyske vandelærere i Nordslesvig, der underviste det tyske mindretal der, men dette interessante perspektiv forlades straks igen.

I sin helhed burde forfatterne nok have præsenteret emnet i sådanne større sammenhænge, og f.eks. også have beskrevet fænomenet i andre regioner, hvor nationalitetsproblemer og grænsestridigheder har udspillet sig.

Kenn Tarbensen

NORDEN

Jan & Jonas Carlquist (utg.): *Nådig Fru Kristinas andaktsbok – möte med en bannlyst kvinnas fromhedsliv*. (Örebro, 1997). 224 s.

Den danske dronning Christine sad i 1501-02 fangen på Stockholm slot. På samme slot sad Sten Sture den Yngres enke fru Kristina belejret af Christian 2. i 1520, inden hun førtes i fangenskab til Danmark. Begge kvinders liv var dramatisk, og begge har efterladt sig et værdifuldt kildemateriale til belysning af ikke blot deres sjæleliv, men hele åndslivet i katolicismens sidste tid i Norden. For den svenske adelsdame er

det hendes bønnebog, som bl.a. blev til under hendes ophold på Kalundborg slot 1520-24.

Denne bønnebog har brødrene Jan og Jonas Carlquist – sidstnævnte er specialist i svenske middelalderlige håndskrifter – nu oversat til moderne svensk og udgivet med indledende kommentarer. Der er tale om et prisværdigt formidlingsinitiativ, hvor målgruppen er den historisk og kirkeligt interesserede. Det er dristigt, og helt ude af trit med tiden er bogen uden en eneste illustration, begrundet i et ønske at holde prisen så lav som muligt. Sproget er let og levende, men indholdsmæssigt er